

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

ЗВІТ

Комітету НААУ з питань
захисту прав людини

за 2023 рік

1. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО КОМІТЕТ

Комітет з питань захисту прав людини є постійно діючим колегіальним дорадчим органом, утвореним при Національній асоціації адвокатів України відповідно до розпорядження Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України від 03 березня 2015 року №20.

Метою створення Комітету є: організація та активізація діяльності Національної асоціації адвокатів України у напрямі дотримання та захисту прав людини і громадянина, що є ключовою національною ідеєю усіх інститутів демократичних країн світу, аналізу і узагальнення практики у сфері захисту прав та основоположних свобод людини, вивчення і застосування методів правозахисної діяльності в країнах з високим рівнем захисту прав і свобод громадян тощо відповідно до положень Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Міжнародного пакту про громадські і політичні права 1966 року, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Всезагальної Декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН у 1948 році.

Завдання Комітету:

- підготовлення пропозицій Комітету щодо вдосконалення механізмів захисту прав людини;
- підготовлення пропозицій з удосконалення законодавства про права людини та приведення його у відповідність до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права;
- виявлення, облік, аналіз і систематизація випадків порушення прав і свобод людини, які відбулися на території України;
- аналіз та узагальнення практики у сфері захисту прав та основоположних свобод людини;
- здійснення профілактичної роботи, яка направлена на попередження порушень прав та основоположних свобод людини;
- створення і систематичне вдосконалення рекомендацій щодо реагування захисника при порушенні прав та основоположних свобод людини (клієнта);
- вивчення і застосування методів правозахисної діяльності в країнах з високим рівнем захисту прав і свобод громадян;
- проведення роз'яснювальної роботи серед населення (у вигляді круглих столів, конференцій тощо) щодо способів та практики самостійного захисту своїх прав і свобод;
- аналіз додержання законності правоохоронними органами під час проведення слідчих дій відносно людини (клієнта);
- аналіз і прогнозування стану справ щодо порушення прав та свобод людини в Україні;
- вивчення думки адвокатської спільноти щодо стану дотримання прав та основоположних свобод людини та подання результатів вивчення відповідним органам, установам, організаціям;
- підвищення рівня обізнаності адвокатів щодо механізмів захисту прав людини;
- підготовлення в межах компетенції пропозицій до рішень з'їзду адвокатів України, актів РАУ, Голови НААУ, РАУ.
- за дорученням Голови НААУ, РАУ розгляд звернень у межах своїх повноважень;
- здійснення іншої діяльності в межах повноважень, визначених цим Положенням.

1. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО КОМІТЕТ

ПРИ КОМІТЕТІ ДІЮТЬ ОКРЕМІ ПРОФІЛЬНІ СЕКЦІЇ:

1. Секція з застосування рішень ЄСПЛ.
2. Секція захисту права на правову допомогу.
3. Секція з застосування Європейської соціальної Хартії.
4. Секція доступу до правосуддя.
5. Секція захисту прав людини в кримінальному процесі.
6. Секція з відновного правосуддя.
7. Секція з боротьби з кіберзлочинністю.
8. Секція захисту прав ув'язнених.
9. Секція з захисту від неправомірних посягань поліції.
10. Секція захисту прав дітей.
11. Секція захисту прав мисливців і риболовів.
12. Секція захисту персональних даних та права на доступ до інформації.
13. Секція захисту права власності.
14. Секція захисту прав на свободу віросповідання та свободу совісті.
15. Секція захисту прав національних меншин.
16. Секція захисту прав туристів.
17. Секція захисту прав спортсменів.
18. Секція медіа-розвитку.

2. СКЛАД КОМІТЕТУ

Станом на 01.01.2024.

Голова Комітету

Колесник Ганна Миколаївна

призначена відповідно до розпорядження Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України №20 від 03 березня 2015 року.

Заступники голови Комітету:

1. Гнатюк Тетяна Віталіївна;
2. Старенький Сергій Євгенович.

Секретар Комітету:

Светлічний Ігор Валерійович.

Регіональні представники:

1. Карпець Ольга Василівна – Рівненська область;
2. Лисак Сергій Олександрович – Дніпропетровська область;
3. Полотнянко Оксана Іванівна – Вінницька область.

Експерти:

1. Іванов Андрій Петрович – суддя Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області.

Радники:

1. Редчиць Олена Володимирівна.

Члени Ради Комітету:

1. Бузанов Дмитро Вікторович;
2. Гайдай Олена Валеріївна;
3. Гайдай Роман Петрович;
4. Гречко Дар'я Володимирівна;
5. Дімура Ірина Юріївна;
6. Дорошенко Наталія Анатоліївна;
7. Дюбенкова Наталія Володимирівна;
8. Круглякова Ганна Артемівна;
9. Макаренко Павло Дмитрович;
10. Новікова Ольга Олегівна;
11. Поваляєв Олег Борисович;
12. Риков Вадим Володимирович;
13. Смірнова Ірина Сергіївна;
14. Сорока Мирослава Леонідівна;
15. Терехов Микола Сергійович;
16. Фомін Ігор Юрійович;
17. Яценко Михайло Сергійович.

3. ПРОВЕДЕНІ ЗАСІДАННЯ КОМІТЕТУ ПРОТЯГОМ 2023 РОКУ

10 березня відбулося онлайн засідання Комітету. Під час засідання головами секцій було презентовано плани діяльності на рік. Кожна секція запланувала: проведення тематичних заходів з метою підвищення кваліфікації адвокатів, публікацію статей та проведення вебінарів. Найближчим часом члени Комітету погодили необхідність проведення круглого столу, присвяченого захисту персональних даних під час воєнного стану.

24 липня було проведено спільне засідання комітетів з питань захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, з питань захисту прав людини, з питань адвокатської практики, з питань кримінального права та процесу, з питань адміністративного права та процесу, з питань військового права, з питань безоплатної правової допомоги щодо надання дозволу на пересування в комендантську годину адвокатів.

З 27 червня адвокатам, призначеним регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, [дозволили перебування на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без перерв](#).

Відповідні зміни були внесені до Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан (постанова Кабміну від 08.07.2020 №573).

Ідеться про забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги затриманим у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, особам, час прибуття до яких припадає на визначений період доби.

Згідно з установленим порядком у разі зупинки під час виїзду до затриманої особи адвокат, призначений регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, має пред'явити разом із документом, що посвідчує особу, також свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю або посвідчення адвоката України та скановану копію доручення регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги для надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Заступник голови Комітету з питань захисту прав людини Сергій Старенький звернув увагу на те, що норми Порядку, затвердженого постановою Кабміну №573, сформовані таким чином, що право пересуватися під час комендантської години мають адвокати, сферою діяльності яких є кримінальні провадження. «А це можна чітко прослідкувати внесенням відомостей до ЄРАУ, де є графа, що відображає, в яких категоріях проваджень задіяний адвокат, – зазначив він. – Тобто, якщо адвокат спеціалізується у кримінальних справах і ці відомості внесені до ЄРАУ, то це може бути підставою для його перебування у комендантську годину поза своїм житлом чи робочим місцем». Іншим аспектом регулювання, на думку С. Старенького, мають стати наслідки порушення адвокатом режиму комендантської години. Це питання, на його думку, потребує окремого опрацювання.

3. ПРОВЕДЕНІ ЗАСІДАННЯ КОМІТЕТУ ПРОТЯГОМ 2023 РОКУ

За підсумками обговорення проблеми було вироблено пропозиції, які спрямовали голові НААУ, РАУ Лідії Ізвитовій для внесення цього питання у порядок денний найближчого засідання Ради адвокатів України.

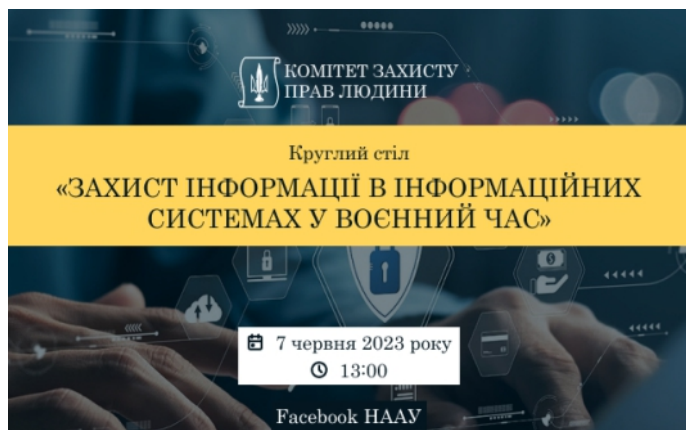
22 грудня відбулось офлайн засідання Комітету, на якому було підведено підсумки діяльності Комітету у 2023 році, обговорено організаційні питання щодо функціонування Комітету у 2024 році та нагороджено членів Комітету, яких Національна асоціація адвокатів України відзначила за їх професійну діяльність, що сприяла розвитку інституту адвокатури та підтримання високих професійних стандартів та ідеалів честі, гідності та ділової репутації, як адвокатів, так і адвокатури в цілому.

4. ПРОВЕДЕНІ ЗА ІНІЦІАТИВОЮ КОМІТЕТУ ЗАХОДИ ПРОТЯГОМ 2023 РОКУ

7 червня у НААУ за ініціативи Комітету відбувся круглий стіл на тему «Захист інформації в інформаційних системах у воєнний час».

Під час воєнного стану у законодавство України щодо оброблення персональних даних та втручання в приватне життя внесено чимало змін, які ускладнили роботу адвокатів. Водночас повноваження прокурорів і слідчих, зокрема, щодо доступу до даних під час обшуків значно розширилися.

«Повноваження прокурорів та слідчих щодо доступу до даних під час обшуків були значно розширені. Відтепер вони матимуть право шукати, виявляти та копіювати дані, що зберігаються на електронних пристроях, навіть якщо надання доступу до таких даних не було визначено ухвалою суду. Це дозволено у випадках, коли в прокурора/слідчого є достатні підстави вважати, що ці дані мають значення для кримінального провадження», – застеріг адвокат Павло Макарєнко.

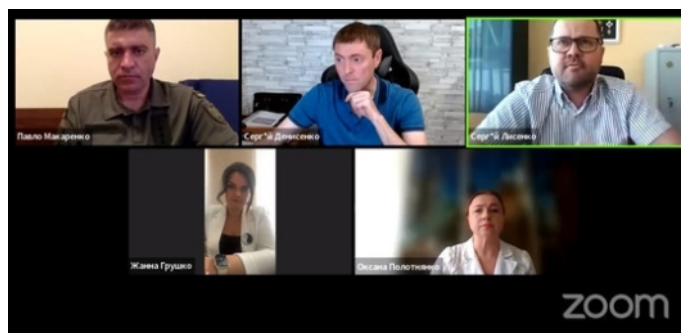
Водночас вимоги використання стандартів захисту інформації залишились без змін. Зокрема, державні інформаційні ресурси або інформація з обмеженим доступом мають оброблятися в системі із застосуванням комплексної системи захисту інформації (КСЗІ).

Порадами щодо кібербезпеки та порядку реагування на кібератаки поділилася член Комітету НААУ з питань захисту прав людини Оксана Полотнянко. Свою увагу вона акцентувала на урядовій команді реагування на комп'ютерні надзвичайні події України, яка функціонує в складі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Також учасники круглого столу проаналізували інформаційну війну в умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України та загрози для громадян при наданні персональних даних на тимчасово окупованих територіях.

Посилання на новину на сайті НААУ:

<https://unba.org.ua/news/8113-zahist-informacii-ta-personal-nih-danih-sho-zminilosya-pid-chas-vijni-kruglij-stil.html>.

4. ЗАХОДИ НААУ ПРОВЕДЕНІ ЗА ІНІЦІАТИВИ КОМІТЕТУ

25 липня у НААУ за ініціативи Комітету та у співпраці з комітетами НААУ: з питань захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, з питань безоплатної правової допомоги та з питань кримінального права та процесу відбувся круглий стіл на тему «Застосування заходів безпеки до підозрюваних як метод впливу на них».

Актуальність проведення круглого столу підкреслила важливість обговорення та аналізу проблем, пов'язаних із правами підозрюваних осіб і застосуванням заходів безпеки у правосудді.

Предметом обговорення стало питання, що робити, коли під приводом застосування заходів безпеки слідчий іноді відправляє підозрюваного до ізолятора тимчасового тримання. Таке рішення вкрай складно оскаржити і воно ухвалюється без урахування волі особи. Водночас тримання в ІТТ відкриває практично безмежні можливості психологічного (а іноді і фізичного) тиску на підозрюваного, які сьогодні хочуть легалізувати на законодавчому рівні.

Участь у дискусії взяли представники Верховного Суду, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Офісу Генерального прокурора, Департаменту стратегічних розслідувань та Головного слідчого управління Національної поліції, Міністерства охорони здоров'я, а також члени комітетів НААУ з питань захисту прав людини, безоплатної правової допомоги, кримінального права та процесу, захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, інформаційної безпеки, військового права.

Після інциденту 5 липня в Шевченківському районному суді м. Києва, де обвинувачений, що вісім років чекав на вирок у своїй справі, вчинив самопідрив, політики раптово згадали про проект Закону №5661 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування».

Цим документом, який лежить у Верховній Раді вже більше двох років, пропонується впровадити у КПК нове поняття «забезпечення безпеки», яким позначати здійснення заходів, передбачених Законом «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», які спрямовані на захист життя, здоров'я, житла та майна осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань.

«Трагічна подія, що сталася у суді на початку місяця, підняла цілий пласт давніх правових проблем. І ми всі спостерігаємо, як ці проблеми сьогодні намагаються вирішувати. Не завжди професійно, але дуже швидко. І такий підхід не може не наразити на помилки», – застерегла голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова.

Вона закликала з обережністю ставитися до внесення законодавчих змін стосовно забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. «Чи дійсно потрібна така норма? Чи сприятиме законопроект захисту прав людини? Чи дійсно він має на меті удосконалення судового процесу? Про безпекові проблеми учасників кримінального провадження ми говоримо досить часто і давно, і шукаємо шляхи їх ефективного вирішення. І ми маємо знати, де місце даної норми, яка пропонується, в якому законі їй місце, – зазначила голова НААУ, РАУ. – Про заходи безпеки вже згадується у КПК, зокрема, у статтях 65, 130-1, 221, 228.

4. ЗАХОДИ НААУ ПРОВЕДЕНІ ЗА ІНІЦІАТИВИ КОМІТЕТУ

Але сьогодні захисникам відомо (і вони про це вголос говорять), що заходи безпеки використовуються з метою застосування непрямих форм катування, ІТТ переповнюються особами, які тримаються там на підставі постанови слідчого про застосування заходів безпеки. Тому, врегульовуючи ці питання, перш за все потрібно подбати про запровадження законодавчих запобіжників щодо можливості зловживання цим правом, тим паче, використання їх з метою катування та переховування осіб від правосуддя».

Нагадаємо, Україна ще у 1995 році, вступивши до Ради Європи, взяла на себе зобов'язання забезпечити дотримання прав осіб, які піддаються кримінальному переслідуванню. Зокрема, такі особи не повинні утримуватися під вартою в підрозділах органу, котрий здійснює досудове розслідування (ізоляторах тимчасового тримання), понад строк, установлений законом.

Сьогодні установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою, є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у ЗСУ. Але в окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання. Таке правило і виняток з нього закріплені у ст. 4 Закону про попереднє ув'язнення.

Закон «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (ч. 2 ст. 3, ч. 1. ст. 19) передбачає одним із можливих заходів безпеки переведення підозрюваного до іншого слідчого ізолятора чи місце зі спеціальним режимом тримання (ІТТ). Рішення про застосування заходів безпеки приймається, зокрема, слідчим, дізнавачем чи прокурором, у провадженні яких перебувають кримінальні справи.

Як на практиці застосовуються заходи безпеки до підозрюваних розповіла голова Комітету НААУ з питань захисту прав людини Ганна Колесник: «Слідчий на основі рапорту виносить постанову про застосування заходів безпеки до підозрюваної особи. Такі постанови фактично нічим не обґрунтовуються. Вони містять загальні фрази на зразок «є підстави вважати», «з оперативної інформації стало відомо» і завершуються рішенням утримувати особу в ІТТ до певної дати. Такі постанови не надаються ані захисникам, ані підозрюваним, аби максимально ускладнити їх оскарження. Адвокат не знає навіть конкретної дати винесення постанови», – звертає увагу Ганна Колесник.

Вона наголосила, що тримання в ІТТ тривалий період негативно впливає на психіку людини, адже там часто тиснуть на підозрюваних, примушуючи співпрацювати зі слідством, змінити захисника, який виявився надто активним, тощо. При цьому в ІТТ немає навіть медичної частини, куди б можна було звернутися зі скаргами на стан здоров'я. Також в умовах постійних ракетних атак люди перебувають під постійною загрозою втрати життя, адже в ізоляторах відсутні бомбосховища.

Голова Комітету з питань захисту прав людини окреслила правові проблеми, що супроводжують застосування заходів безпеки: «Підставою для ухвалення постанови про застосування заходів безпеки є позапроцесуальний документ – рапорт. А прямої відповідальності в органі досудового розслідування за безпідставне застосування до підозрюваних осіб заходів безпеки немає, чим ці органи і користуються. При цьому законодавством не визначено незалежного суб'єкта, котрий міг би контролювати законність застосування заходів безпеки».

4. ЗАХОДИ НААУ ПРОВЕДЕНІ ЗА ІНІЦІАТИВИ КОМІТЕТУ

У поточному році факти порушень прав людини, які пов'язані з поміщенням підозрюваних в ІТТ під приводом застосування заходів безпеки, набули масового характеру. Про це розповіла заступник директора Департаменту моніторингу додержання права на справедливий суд та процесуальних прав Секретаріату Уповноваженого ВР з прав людини Любов Журавська. «Ми розуміємо, що тримання в ІТТ є способом тиску на підозрюваних з метою їх схилення до викриття у вчиненні злочину, або ж тиску на захисника, – зауважила вона. – І це впливає на перебіг досудового розслідування».

Л. Журавська запевнила, що позиція Омбудсмена однозначна: якщо слідчі під час досудового розслідування приймають рішення із застосування заходів безпеки до підозрюваних у вигляді застосування дострокового переведення із СІЗО до ІТТ, то це є порушенням прав. «Але найбільше обурення викликає те, що коли захисники звертаються слідчих суддів, оскаржують такі рішення слідчих, на другий день чи в той же день з'являється нове рішення», – додала вона. – У квітні цього року Уповноважений направив подання Генпрокурору про суттєві порушення прав у зв'язку з прийняттям слідчими таких рішень. Ми просили не лише перевірити законність таких рішень, але і вжити заходів, щоб такого не було в подальшому». Втім, зі слів Л. Журавської, у відповідь ОГП повідомив, що порушень прав підозрюваних, до яких були застосовані заходи безпеки, виявлено не було. «Це змусило нас негайно реагувати. Уповноважений направив до комітетів Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності, з питань правової політики свої пропозиції про необхідність нормативного врегулювання цього питання. У парламенті запропонували провести круглий стіл з Офісом Генерального прокурора і обговорити ці питання», – розповіла представник Омбудсмена.

В Офісі Генерального прокурора існування проблеми визнають. Прокурор Департаменту нагляду за додержанням законів Нацполіцією та органами, які ведуть боротьбу з оргзлочинністю Андрій Літковець розповів, що ця проблема виникла на початку 2000-х, але замовчувалася. Чинивник вважає, що розміщення осіб, до яких застосовано заходи безпеки в ІТТ, є незаконним, а відповідальність за це мають нести слідчі органів, котрі ініціюють це питання. «Офіс Генерального прокурора підніме актуальну статистику скільки підозрюваних осіб тримають в ІТТ під приводом застосування до них заходів безпеки. В певній мірі слідчі зловживають своїми процесуальними правами, в тому числі й процесуальними правами захисників», – сказав він.

Аспект сприйняття проблеми судовою владою розкрив суддя Касаційного кримінального суду ВС Сергій Фомін. «Для судів, які розглядають справи по суті, це питання допустимості отриманих доказів, – пояснив він. – Правильно роблять ті захисники, що звертаються щодо таких порушень. І застосування заходів безпеки є порушенням. Але для цього потрібний механізм встановлення незаконних методів проведення розслідування, підтвердження саме цих фактів, які суд самостійно встановлювати не може. У нас немає таких засобів і заходів».

Зрештою учасники круглого столу підтвердили існування системних порушень у застосуванні заходів безпеки у вигляді тримання підозрюваних в ізоляторах тимчасового тримання. Підготовлені учасниками матеріали планується передати Раді адвокатів України для подальшої оцінки та ухвалення рішень, спрямованих на вирішення проблеми.

Посилання на новину на сайті НААУ:

<https://unba.org.ua/news/8221-bezpeka-u-formitisku-chomu-trimannya-pidozryvanih-v-itt-e-protipravnim.html>

4. ЗАХОДИ НААУ ПРОВЕДЕНІ ЗА ІНІЦІАТИВИ КОМІТЕТУ

7 грудня член Ради Комітету взяла участь у круглому столі з нагоди захисту прав людини з доповіддю «Недопущення порушення принципу рівноправності громадян в контексті дотримання прав осіб з інвалідністю, які відбувають покарання у виді позбавлення волі».

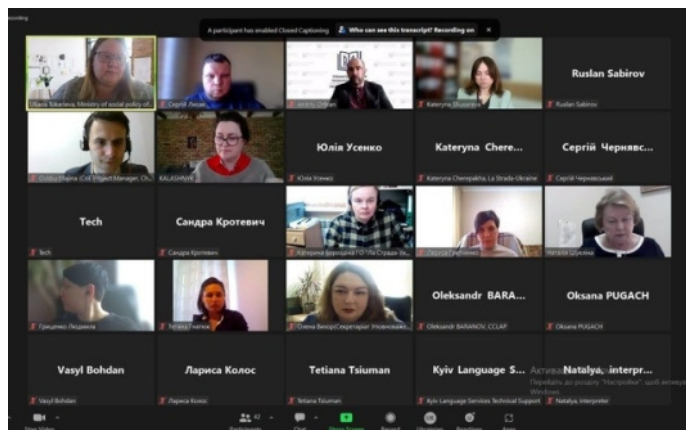
Круглий стіл проводився на базі територіального відокремленого відділення «Хмельницька філія академії Державної пенітенціарної служби».

Посилання на новину на сайті Пенітенціарної академії України: <http://surl.li/pckda>.

5. ЗАХОДИ (КРУГЛІ СТОЛИ, КОНФЕРЕНЦІЇ, ФОРУМИ ТОЩО), УЧАСТЬ У ЯКИХ ВЗЯЛИ ЧЛЕНИ КОМІТЕТУ

31 січня члени Ради Комітету взяли участь у заході Генеральної прокуратури щодо захисту прав військових у кримінальному провадженні.

14 березня члени Ради Комітету: голова Комітету Ганна Колесник, її заступниця Тетяна Гнатюк, член Ради Комітету Сергій Лисак долучилися до роботи Наглядової ради Проєкту Ради Європи "Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні".

У межах Проєкту відбулася конференція на тему "Захист прав дітей під час війни та в післявоєнний період в Україні". Захід був організований Офісом Ради Європи в Україні за участі Уповноваженого ВРУ з прав людини та Уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації.

Основна мета конференції полягала у презентації підтримання та ресурсів, розроблених Радою Європи у 2022 році для органів влади, що працюють у напрямі захисту прав дітей в Україні. Водночас конференція мала на меті оцінити потреби в підтримці надалі під час війни та у післявоєнний період в рамках Проєкту Ради Європи, який триватиме до грудня 2024 року.

Під час конференцій обговорювалися питання щодо визначення ключових потреб національних зацікавлених сторін у захисті прав дітей в умовах війни, зокрема проблему примусової депортації дітей з окупованих територій, необхідність моніторингу дотримання прав дітей, які покинули територію України, труднощі в роботі з дітьми на деокупованих територіях.

Серед іншого, було розглянуто основні досягнення проєкту «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні» та презентовано ініціативи міжнародних партнерських організацій щодо захисту прав дітей в умовах війни.

Учасники конференції наголосили на важливості міжвідомчої співпраці та продовженні роботи за основними проєктами, чинними до війни, зокрема запровадження правосуддя дружнього до дитини, робота центрів Барнахус, підвищення кваліфікації фахівців, які працюють для дітей і разом з дітьми.

5. ЗАХОДИ (КРУГЛІ СТОЛИ, КОНФЕРЕНЦІЇ, ФОРУМИ ТОЩО), У ЯКИХ ВЗЯЛИ ЧЛЕНИ КОМІТЕТУ

Також у цей же день відбулося перше засідання Наглядової ради Проєкту РЄ “Захист прав дітей під час війни та у післявоєнний період в Україні”, де були висловлені пропозиції щодо підвищення обізнаності та зміцнення потенціалу фахівців, що працюють для дітей і разом з дітьми.

«Адвокатура відіграє важливу роль у захисті прав дітей, і за принципом “трикутника правосуддя”, адвокати, поряд із представниками судової гілки влади і органів прокуратури, мають бути залученими як цільова аудиторія заходів, що реалізуються Радою Європи в Україні», – відзначила Лариса Гретченко.

Учасникам засідання Наглядової Ради Проєкту було представлено досвід реалізації Вищою школою адвокатури НААУ освітнього курсу “Адвокат дитини: від новачка до профі”, що включає базовий модуль з основ дружнього до дітей правосуддя, а також спеціалізовані модулі з питань надання правової допомоги дітям і захисту їх прав у різних сферах праввідносин.

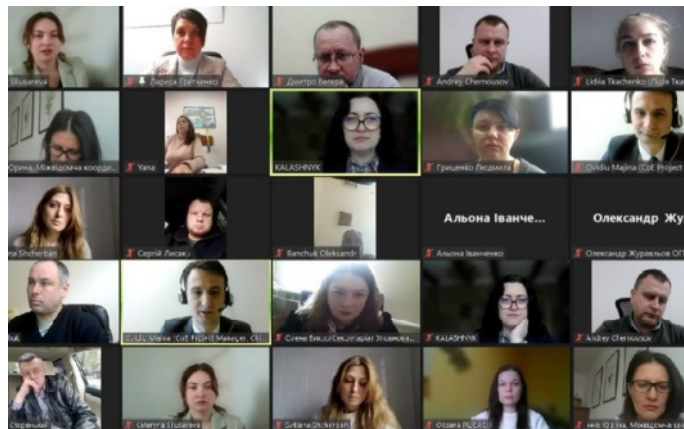
Під час засідання представники НААУ ознайомили учасників з роботою НААУ в питанні захисту прав дітей та висловили пропозиції щодо співпраці у межах реалізації цього Проєкту.

Посилання на новину на сайті НААУ:

<https://unba.org.ua/news/7965-predstavniki-nau-doluchilisya-do-roboti-naglyadovoi-radi-proektu-radi-evropi-zahist-prav-ditej-pid-chas-vijni-i-v-pislyavoennij-period-v-ukraini.html>

13 квітня представники НААУ: заступник голови Комітету захисту прав людини Сергій Старенький, член Ради Комітету Сергій Лисак і керівник Центру «Адвокат дитини» ВША НААУ, заступниця голови Комітету з сімейного права Лариса Гретченко та членкиня Ради Комітету Людмила Гриценко взяли участь онлайн презентації звіту проєкту Ради Європи «Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні» на тему «Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом в Україні. Практичні аспекти».

За словами організаторів, цей звіт є результатом дослідження, проведеного в 2021 році Харківським інститутом соціальних досліджень в рамках проєкту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні, фаза III», у процесі якого проводилось інтерв'ювання юристів-практиків у роботі з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом.

Зокрема, звіт містить інформацію про:

- профілактику правопорушень серед неповнолітніх;
- перекваліфікацію звинувачень проти неповнолітніх у суді;
- застосування примусових заходів виховного характеру до дітей;
- реінтеграцію дітей, які перебувають у конфлікті із законом;
- спеціалізацію органів ювенальної юстиції;
- збір даних та незалежний моніторинг тощо.

Національна асоціація адвокатів України бере активну участь у цій роботі і підтримує позитивні зміни, що відбуваються в реформуванні ювенальної юстиції, завдячуючи досвіду наших міжнародних партнерів і безпосередньо Офісу Ради Європи в Україні.

Зі звітом «Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом в Україні. Практичні аспекти» можна ознайомитися за посиланням.

Посилання на новину на сайті НААУ

<https://unba.org.ua/news/8015-predstavniki-naau-vzyali-uchast-u-prezentacii-zvitu-proektu-radi-evropi-zahist-prav-ditej-pid-chas-vijni-i-v-pislyavoennij-period-v-ukraini.html>.

27 квітня члени Ради Комітету взяли участь у експертному обговоренні на тему «Суд присяжних: шлях до підвищення довіри українців до правосуддя», яке було організовано Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформи разом з Центром політико-правових реформ за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) у межах проєкту «Відповідальна та підзвітна політика в Україні» (U-RAP), що реалізується Національним Демократичним Інститутом.

Питання запровадження інституту суду присяжних в Україні не є новим, але є важливим для посилення механізмів народовладдя в державі. Цей інститут є одним із найдієвіших та найбільш розповсюджених інститутів народовладдя у сфері правосуддя. Зокрема, запровадження цього інституту було включено до проєкту Плану відновлення України, а також до експертних рекомендацій до Національного плану відновлення України, підготовлених Коаліцією РПР до Ukraine Recovery Conference 2022 у Лугано.

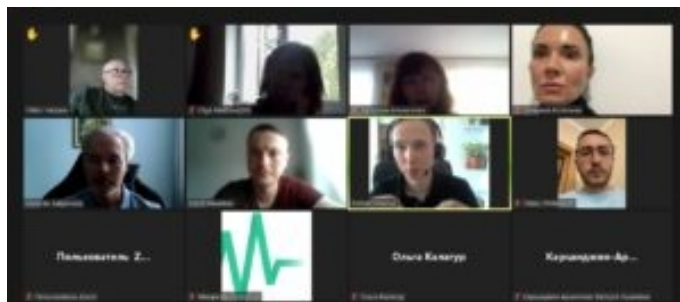
Під час зустрічі були обговорені такі теми:

- стан впровадження інституту суду присяжних в Україні;
- обговорення існуючих законопроєктів (3843/3844/3845;4190/4191/4192; 2710-1/2709-1);
- перспективи впровадження суду присяжних в Україні.

31 травня члени Ради Комітету взяли участь в експертному обговоренні на тему «Мирові суди: що, як, для чого?», організованому Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформ (РПР).

Предметом обговорення стала відсутність на державному рівні конкретного бачення функціонування мирових судів і його необхідність державі. У жовтні 2008 року до Верховної Ради був внесений проєкт Закону «Про мирових суддів територіальних громад». Проте законопроєкт у тій редакції не отримав підтримки і був повернутий на доопрацювання, а в червні 2010 року його зняли з розгляду.

Надалі жодних законопроєктних ініціатив щодо запровадження мирової юстиції не було, однак згадки про мирові суди були і є в програмних документах, які визначають стратегію судової реформи (зокрема в президентській стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки, в урядовій Національній економічній стратегії на період до 2030 року (березень 2021 року), у проєкті Плану відновлення України, який був розроблений створеною Президентом України в квітні 2022 року Національною радою з відновлення України від наслідків війни).

5. ЗАХОДИ (КРУГЛІ СТОЛИ, КОНФЕРЕНЦІЇ, ФОРУМИ ТОЩО), УЧАСТЬ У ЯКИХ ВЗЯЛИ ЧЛЕНИ КОМІТЕТУ

Незважаючи на повномасштабну війну Росії проти України, важливо розпочати широке обговорення цієї теми вже зараз, щоб узгодити позицію суспільства щодо майбутнього функціонування мирових судів в Україні та створити можливості для імплементації необхідного законодавства після перемоги. Зокрема, під час зустрічі обговорили основні аспекти функціонування інституту мирових судів, доцільність і перспективи впровадження інституту мирових судів в Україні.

14 червня представники Комітету взяли участь в експертному обговоренні правового висновку Ради Європи щодо законопроекту №8153 від 25.10.2022 «Про захист персональних даних». Дискусія охопила понад 100 учасників та учасниць – народних депутатів, представників уряду, громадських організацій, міжнародних та національних експертів та бізнесу.

Захід організував Комітет ВРУ з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнародних відносин спільно з проектом Ради Європи «Посилення впровадження європейських стандартів прав людини в Україні».

Як зазначили під час заходу, ключовою проблемою захисту персональних даних в Україні є відсутність ефективної національної системи захисту персональних даних і належного механізму притягнення до відповідальності.

Відповідно проект Закону №8153 «Про захист персональних даних» покликаний створити основу для захисту персональних даних як у державному, так і приватному секторах, а також допомагати органам з правом законодавчої ініціативи при розробленні нормативних актів, що регулюють оброблення персональних даних і питання їх безпеки.

У правовому висновку Ради Європи щодо проекту Закону №8153 зазначається, що документ містить розширену версію положень, що встановлюють всеосяжну правову базу для захисту даних, і також підкреслюється: «Загальний передбачений Проектом Закону підхід досить близький до того, який виходить з європейських стандартів. У зв'язку з цим можна відзначити, що деякі положення відповідають Конвенції 108 + та GDPR, а також іншим відповідним стандартам, і не потребують поправок. Деякі положення рекомендується переглянути, уточнити або внести до них правки, щоб гарантувати їх відповідність європейським стандартам і, зокрема, Конвенції 108+ і GDPR».

Учасники обговорення звернули увагу на потребу опрацювання законопроекту надалі, зокрема, проведення секторальних консультацій та обговорень і висловили готовність до конструктивної співпраці.

11 липня у НААУ відбулося спільне засідання комітетів присвячене обговоренню проекту Закону №5661 від 14.06.2021 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування».

Про необхідність його ухвалення у контексті посилення відповідальності адвокатів за зловживання процесуальними правами у суді заговорили у зв'язку із кейсом Ігоря Гуменюка – обвинуваченого, який вісім років чекав на вирок і нещодавно здійснив у суді самопідрив. Приводом для проведення обговорення стала трагічна подія у Шевченківському районному суді м. Києва стала детонатором можливих законодавчих змін, які можуть мати надзвичайні наслідки для суспільства, громадян та адвокатури України.

За повідомленням Шевченківського суду, у цьому кримінальному провадженні відбулося 164 судових засідання, під час яких допитувалися свідки, потерпілі, досліджувалися письмові та речові докази. При цьому в суді однією з причин тривалого нерозгляду справи назвали відсутність достатнього правового механізму реагування на зловживання сторонами їхніми процесуальними правами та нехтування своїми процесуальними обов'язками.

Участь у спільному засіданні взяли комітети Національної асоціації адвокатів з питань захисту прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності, з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки, з питань захисту прав людини, з питань верховенства права, з питань кримінального права та процесу, з питань безоплатної правової допомоги.

Посилання на новину на сайті НААУ:

<https://unba.org.ua/news/8176-novij-standart-pravosuddya-sudi-shtrafuvatimut-advokativ-zanapoleglivist.html>.

14 вересня відбувся круглий стіл на тему «Негативні наслідки нових повноважень ДМС в частині встановлення фіктивних шлюбів», у якому взяли участь члени Ради Комітету з питань захисту прав людини НААУ. Ініціатором заходу виступив Комітет НААУ з питань міграційного права, громадянства, захисту від видворення та екстрадиції.

Актуальність проведення заходу була зумовлена змінами до законодавства про імміграцію щодо вдосконалення умов і порядку імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства. Серед ухвалених змін було визначено перелік обставин, за яких факт перебування у шлюбі з громадянином України або іммігрантом не визнається причиною для надання дозволу на імміграцію, та посилено заходи протидії нелегальній міграції відносно осіб, яким було відмовлено у виданні дозволу на імміграцію або скасовано такий дозвіл з урахуванням вимог і викликів сьогодення.

Серед питань, запланованих до обговорення:

1. Зміни до Закону України «Про імміграцію» в частині надання повноважень органам ДМС встановлювати фіктивність шлюбу.
2. Неузгодженість запропонованих змін із приписами Сімейного кодексу України.
3. Аналіз судової практики в розрізі фіктивності шлюбу.
4. Ініціювання змін до законодавства для уніфікації правових норм і усунення колізій.

6. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, КОМЕНТАРІ, РЕКОМЕНДАЦІЇ ТОЩО), ОПУБЛІКОВАНІ НА САЙТІ НААУ

“Адвокати не з'являються у засідання: хто і що повинен робити?”

Коли захисники, обрані обвинуваченими, не ходять у судові засідання, суддя постановляє ухвалу, якою доручає системі БПД призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття.

Що не так із цим механізмом і як можна удосконалити кримінальне процесуальне законодавство? У Національній асоціації адвокатів України на прохання представника Уповноваженого ВР з прав людини дослідили проблему та підготували правовий висновок.

Представник наводить випадки, коли захисники, обрані обвинуваченими, неодноразово не з'являються на судові засідання з різних причин, а обвинувачені не залучають у встановлений законом строк іншого захисника. Тоді суди постановляють ухвали, якими доручають органу, уповноваженому законом на надання безоплатної правничої допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту обвинуваченого. Також мають місце ситуації, коли обвинувачені не бажали мати захисника за призначенням та наполягали на відкладенні судового засідання, але їх вимоги не задовольнялися, оскільки судді керувалися ч.1 ст. 53 Кримінального процесуального кодексу України.

Ситуація, яка моделюється законодавством, не завжди відповідає дійсності, звертають увагу в Комітеті НААУ з питань захисту прав людини. Значною прогалиною у дослідженні проблеми можна вважати відсутність статистичних даних щодо часу повідомлення захисників про проведення процесуальних дій. Завдяки таким даним існувала б можливість моніторингу за дотриманням свого обов'язку слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом своєчасно повідомляти захисника про проведення відповідних дій, аби останній мав реальну можливість надати правову допомогу своєму підзахисному.

Зі звернень до Комітету вбачається, що такі повідомлення нерідко надсилаються у формі SMS-повідомлень вже після початку певних процесуальних дій чи судового засідання. Іноді – за декілька хвилин до початку або взагалі не надсилаються. Цим унеможлиблюється присутність захисника, котрого попередньо обрала особа, та з яким вона уклала договір про надання правничої допомоги.

У таких ситуаціях вбачається перешкоджання захиснику, якого попередньо обрала особа, та з яким вона уклала договір про надання правничої допомоги, виконувати свої зобов'язання. До того ж несвоєчасне повідомлення захисника зазвичай є умисним.

Тож тут ідеться про порушенням конституційного права особи на вільний вибір захисника своїх прав.

Крім того, у зв'язку з наданням новопризначеним адвокатом правничої допомоги на практиці постає низка проблем. Захисник, що призначається органом, уповноваженим законом на надання безоплатної правничої допомоги, залучається виключно у тих випадках, коли захисник, що був обраний обвинуваченим, не прибув з неповажних причин або особа не залучила захисника. У такому випадку новопризначений адвокат повинен бути своєчасно повідомлений, щоб мати змогу підготуватися: ознайомитися з матеріалами справи, побудувати стратегію захисту чи ознайомитися з тією стратегією, що була підготовлена попереднім захисником, у разі потреби зібрати докази, напрацювати аргументи. Але зазвичай ця важлива умова ігнорується.

Крім цього, часто відсутня реальна можливість проведення конфіденційного спілкування призначеного захисника з обвинуваченим. Це, зокрема, проявляється у тому, що в судах не передбачені приміщення, де між захисником та обвинуваченим може відбутися таке конфіденційне спілкування.

Усе це також унеможлиблює надання кваліфікованої правничої допомоги.

У разі внесення пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства у частині участі в судових засіданнях адвокатів за призначенням, у НААУ запропонували:

- виробити механізм контролю за суб'єктами, уповноваженими завчасно повідомляти захисників про день, час і місце процесуальної дії, проведення якої передбачає обов'язкову присутність захисника;
- створити належні умови для проведення конфіденційної розмови між захисником, призначеним органом, що уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, та підзахисним.

З повним текстом правового висновку можна ознайомитися за [посиланням](#).

«Закриття апеляцією провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого: судова практика»

Однією з підстав для закриття кримінального провадження є смерть обвинуваченого. Коли вирок оскаржується в апеляції, суд (якщо не стоїть питання реабілітації) скасовує цей вирок і постановляє відповідну ухвалу. Як суди застосовують норми закону у таких випадках, – про це пише Ірина Смірнова, член Комітету НААУ з питань захисту прав людини, в «Юридичній газеті».

Відповідно до п. 2 ч. 10 ст. 284 КПК суд до постановлення ухвали про закриття кримінального провадження направляє одному з близьких родичів або члену сім'ї або захиснику обвинуваченого копію клопотання прокурора про закриття кримінального провадження із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із таким рішенням. Якщо у 10-денний строк такого клопотання не надходить, суд має закрити провадження. Водночас згідно зі ст. 417 КПК суд має також скасувати обвинувальний вирок. На це звернув увагу Верховний Суд у справі №371/1351/19, у якій апеляційний суд лише закриття провадження, але не скасував вироку.

З повним текстом правового висновку можна ознайомитися за <http://surl.li/pbgwh>.

«Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап II»

7 листопада 2011 року Україною було підписано Стамбульську конвенцію, що стало поштовхом до початку роботи з її імплементації в національне законодавство. 20 червня 2022 року дана Конвенція була ратифікована, тобто набула законної сили на території України.

Стамбульська конвенція – це міжнародна угода Ради Європи – Конвенція Ради Європи про запобігання насильства стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Положення Стамбульської конвенції є цінними для України з різних причин, як внутрішніх, так і зовнішніх. Зовнішніми причинами, зокрема, є потреба адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, взяті зобов'язання України перед Радою Європи.

Оцінюючи потребу імплементації положень Стамбульської конвенції станом на зараз, потрібно виходити із внутрішніх причин, що підкріплюються фактичними даними – понад 60 % жінок в Україні зазнають психологічного, фізичного або сексуального насильства та майже кожна третя – від партнера. Про це свідчать дані дослідження ОБСЄ з питань добробуту та безпеки жінок в Україні.

При цьому, незважаючи на те, що національним законодавством передбачаються певні механізми боротьби із насильством щодо жінок, наразі більшість цих механізмів не працює, що безпосередньо пов'язано з перебуванням України в умовах воєнного стану, проявляючись у пригніченому психологічному стані людей, перевантаженості роботою правоохоронних органів, уповільненою роботою судів тощо.

У той же час варто звернути увагу на те, що Стамбульська конвенція застосовується як у мирний час, так і в ситуаціях збройного конфлікту, що прямо передбачається у частині 3 статті 2 цього нормативного акта. На практиці це означає існування зобов'язання держав визнавати насильство над жінками як порушення їх прав і за умов воєнного стану (не тільки у мирний час) та застосовувати реально працюючі механізми боротьби з ними.

Таким чином, за рахунок імплементації норм Стамбульської конвенції ігнорування насильства стосовно жінок жодним чином не може допускатися і не може виправдовуватися умовами воєнного стану в Україні. Крім того, така імплементація є способом приведення національного законодавства з питань боротьби із насильством стосовно жінок до такого рівня, що забезпечить реальний захист прав жінок.

Як відомо, передбачені Стамбульською конвенцією норми визначають основні напрями політики держав, що її підписали, у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству щодо жінок. Такими нормами закладено підхід чотирьох «П»: профілактика (“prevention”), захист (“protection”), кримінальне переслідування (“prosecution”) та комплексна, всеосяжна політика (англ. “comprehensive policies”).

Досвід держав Європи є показником того, що комплексне та скоординоване реагування у законодавчій та практичній площині, яке спрямоване на запобігання такому насильству, захист жертв і переслідування правопорушників, є найбільш ефективним. І саме тому досягнення правильного балансу між запобіганням, захистом і переслідуванням, із дотриманням пріоритетності потреб жертв, є найбільш цінним.

Національна асоціація адвокатів України, як всеукраїнська професійна організація, яка об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, у механізмі боротьби з насильством стосовно жінок особливу увагу приділяє саме забезпеченню реального захисту жінок, що стали жертвами насильства, та їх порушених прав.

Безспірним видається той факт, що ефективний правничий захист потерпілих та їх порушених прав можна забезпечити завдяки застосуванню законодавства, що приведене до найбільш вдосконаленого варіанта. Таким чином, НААУ працює над вдосконаленням національного законодавства до такого стану, що відповідатиме усім об'єктивним чинникам: вимогам часу, нормам міжнародного права, зокрема Стамбульської конвенції. При цьому, зважаючи на те, що членами НААУ є професіонали, що безпосередньо мають зв'язок із суспільством (зокрема і жертвами насильства), то при реалізації такої діяльності враховуються також реальні проблеми та потреби суспільства, що є надзвичайно важливим, оскільки боротьба з такими негативними явищами як насильство в першу чергу спрямоване на захист людей, а не на закріплення статусу правової держави на міжнародній арені.

З огляду на це НААУ направила до Верховної Ради України зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)» (реєстр. №8329 від 02.01.2023).

Отже, Національна асоціація адвокатів України є органом, що бере та надалі братиме активну участь у протидії насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбі з цими явищами шляхом оновлення та вдосконалення законодавства України, що відповідатиме усім важливим вимогам: потребам суспільства, вимогам часу та загальновизнаній міжнародній практиці.

7. УЧАСТЬ ЧЛЕНІВ КОМІТЕТУ НААУ У РОБОЧИХ ГРУПАХ/ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАННЯХ

8 березня Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова створила робочу групу з питань правового регулювання штучного інтелекту (AI) та напрацювання рекомендацій до національного законодавства у цій сфері, до якої приєдналися члени Ради Комітету з питань захисту прав людини НААУ.

Створення робочої групи обумовлено активним розвитком і використанням систем штучного інтелекту в Україні та світі. Створення базового законодавства в цій сфері дозволить забезпечити прозорість та належне правове регулювання штучного інтелекту, захист від можливих кібератак та інших загроз, а також запобігти їх недоречному використанню.

Однак найважливішим завданням робочої групи при розробленні законотворчих пропозицій є забезпечення належного захисту прав людини під час розроблення, впровадження та використання систем штучного інтелекту.

Робоча група займається аналізом найважливіших юридичних питань розвитку та використання штучного інтелекту. Серед головних завдань робочої групи – забезпечення доступу до даних, що використовуються для навчання та функціонування систем штучного інтелекту, захист авторських прав і власності на дані, що використовуються для створення систем штучного інтелекту, визначення правил щодо забезпечення безпеки систем штучного інтелекту з метою захисту від можливих кібератак та інших загроз, та визначення етичних принципів та правил, якими мають керуватися розробники систем штучного інтелекту.

Робоча група також займається визначенням меж використання систем штучного інтелекту в різних галузях, захистом персональних даних, зібраних системами штучного інтелекту, визначенням правил щодо їх збереження та використання, та сприянням розвитку навичок та освіти у галузі штучного інтелекту.

Створення і діяльність робочої групи з питань правового регулювання штучного інтелекту та напрацювання рекомендацій до законодавства є важливим кроком у забезпеченні належного правового регулювання розвитку та використання штучного інтелекту в Україні. Робоча група сприяє розвитку цієї галузі та допоможе забезпечити належний захист прав людини під час використання систем штучного інтелекту.

22 червня члени Ради Комітету взяли участь у публічних консультаціях щодо окремих аспектів здійснення соціального діалогу в Україні. Захід було організовано Комітетом Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів за участі народних депутатів України, представників міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, об'єднань профспілок та організацій роботодавців, засобів масової інформації, наукових установ, громадських організацій тощо.

Під час публічних консультацій обговорили:

- 1) перезавантаження чинної моделі соціального діалогу в Україні (зокрема, шляхом залучення представників громадянського суспільства);
- 2) європейські моделі соціального діалогу та перспективи впровадження їх найкращих практик в Україні;
- 3) зміна підходів до визначення критеріїв репрезентативності сторін соціального діалогу.

8. РОБОТА КОМІТЕТУ У СПІВПРАЦІ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ, ІНСТИТУЦІЯМИ, НАВЧАЛЬНИМИ УСТАНОВАМИ ТОЩО

29 вересня у Національній асоціації адвокатів України відбувся благодійний вечір «Творчість адвокатів під час війни». Зібрані кошти будуть направлені на допомогу родинам адвокатів, які постраждали внаслідок воєнної агресії проти України.

Ініціаторами заходу виступили Комітет НААУ з гуманітарних питань та творчих ініціатив, Благодійний фонд допомоги адвокатам та Центр досліджень адвокатури та права. Свої твори прочитали адвокати Наталія Плиса, Марина Черненко, Таміла Алексик, Юлія Газізова, Ганна Колесник. У [програмі заходу були передбачені і лірика, і гумор, і актуальна поезія воєнного часу.](#)

9. ЗДІЙСНЕННЯ ІНШОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СПРЯМОВАНОЇ НА РОЗВИТОК АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

У січні Комітет презентував звіт своєї діяльності у 2022 році. Протягом року члени Комітету активно проводили засідання та різноманітні заходи, а також брали участь у підготовленні тематичних статей і доповідей у сфері захисту прав людини.

Детальніше зі звітом Комітету захисту права людини за 2022 рік можна ознайомитися за [ПОСИЛАННЯМ.](#)

**НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ**